

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБ’ЄМНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ КОСТЕЛУ МАРІЇ МАГДАЛЕНИ У МІСТІ ЛЬВОВІ

© Ідак Ю.В., Білінська О.Б., Тіхонова О., 2010

Висвітлено об’ємно-просторові характеристики костелу Марії Магдалени та узагальнено відомості щодо етапів будівництва ансамблю.

Ключові слова: пам’ятка архітектури, реставраційні дослідження, об’ємно-просторова структура, композиція.

Shape-space characteristics of Maria Magdalena has been covered. Summarized the data about building stages of the ensemble.

Keywords: architectural monuments, restoration research, spatial structure, composition.

Постановка проблеми

Кожна з архітектурних пам’яток Львова містить невичерпний запас несподіваних і приємних вражень, інформацію, яку відкриватиме і аналізуватиме ще не одне покоління шанувальників історії міста. Надзвичайно захопливим і обнадійливим у цьому сенсі виявилось проведення натурних досліджень, збирання та опрацювання архівних джерел з історії костелу Марії Магдалени¹. Натурні дослідження були виконані у межах проведення літньої архітектурної обмірної практики з метою вивчення закономірностей та особливостей побудови об’ємно-просторової структури пам’яток архітектури в системі міста.

Мета статті

Метою дослідження є вивчити та проаналізувати нечисленні відомості з історії спорудження пам’ятки архітектури державного значення – костелу Марії Магдалени та визначити особливості композиційної побудови об’ємно-просторової структури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Останні реставраційні дослідження (попередні роботи, фотофіксація, реставраційні роботи) у костелі Марії Магдалени проводили працівники інституту “Укрзахідпроектреставрація” у 2008 році. Окремі повідомлення з історії будівництва костелу знаходимо у дослідників архітектури Львова [1–8] В.С. Вуйцика, Р.М. Липки [1, с. 71], Г.С. Лукомського, В. Овсійчука, Г.С. Островського, М. Орловича та ін.

Виклад основного матеріалу

Головним завданням архітектурно-просторової композиції в міському середовищі є формування архітектурного ансамблю. Архітектурний ансамбль – це комплекс будинків, споруд і просторів, які пов’язані єдиним архітектурним задумом, в сукупності яких наявна естетична цілісність [9, с. 23]. До унікальних надбань культурної спадщини Львова необхідно віднести архітектурний ансамбль, який об’єднує костел Марії Магдалени, прилегли до нього монастирські приміщення та корпуси, які в наш час використовує Національний університет “Львівська політехніка”. Споруда костелу розташована на пагорбі на перехресті міських доріг, замикаючи перспективу вулиць П. Дорошенка, Ст. Бандери, ген.

¹ У літературних джерелах назва костелу подається дwoяко: “Магдалена” або “Магдалина”.

Т. Чупринки (рис. 1). Оцінюючи естетичні якості ансамблю та закономірності композиційної побудови, насамперед проаналізуємо об'ємно-просторову структуру основної будівлі комплексу – костелу Марії Магдалени.

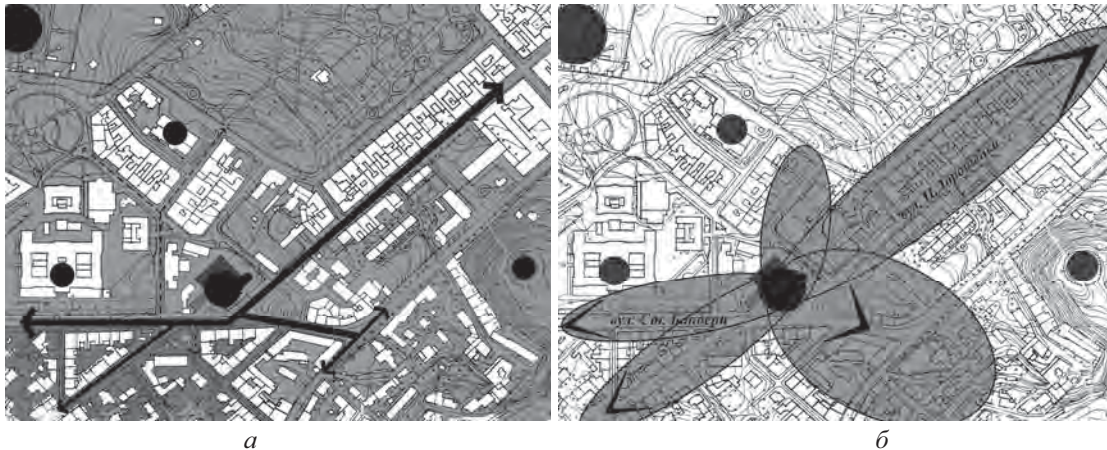

Рис. 1. Комплексний аналіз сформованої містобудівної композиції: на прикладі костелу Марії Магдалени: а – аналіз композиційно-просторової структури прилеглих до костелу територій – виявлення елементів, які несуть основне композиційне навантаження: головна композиційна вісь, домінанти, міські простори; б – аналіз композиційно-видового розкриття костелу – визначення підпорядкованості домінант і єдиних видових просторів

Майже на прямій осі до костелу Марії Магдалени на протилежному східному узгір'ї стоїть не менш відома та цікава пам'ятка барочної архітектури – костел кармелітів босих, з подібною композиційною схемою головного фасаду. Тип сакральної споруди з двома вежами на фасаді, який привнесли майстри з районів Північної Італії, став характерним для багатьох будівель XVII–XVIII століть, оскільки у Львові бароко вже наприкінці XVII століття стає панівним стилем, а в середині XVIII століття досягає тут свого найвищого розвитку.

Рис. 2. Фасади костелу Марії Магдалени: а – головний фасад; б – боковий фасад; в – тильний фасад

Будівництво основних об'ємів костелу розпочалося в першій половині XVII століття і завершилося в кінці XVIII століття, хоча добудови відбувались і на початку XX століття. Проте тривалість будівництва комплексу не порушила стилістичної єдності і гармонійності в міському історично сформованому архітектурному середовищі. Споруда – тринавна шестистовпна базиліка (основний об'єм) з видовженою вівтарною частиною з гранчастою апсидою. Фасади (рис. 2) тиньковані, на головному фасаді збережені ліпні елементи. Бічні фасади споруди прості, гладкі з

простим ритмічним чергуванням великих віконних прорізів та розкrepованими пілястрами. Вівтарна частина значно висунута і розчленована чотирма рівнозначними вікнами. Обрамуння вікон гранчастої апсиди презвітерію різьблені в камені.

В об'ємно-просторовій структурі костелу спостерігається нерівномірний розподіл мас, який наростає у повздовжньому західному напрямку з орієнтацією на головний фасад. Архітектурі костелу притаманна композиційна рівномірність та розвиток форм в межах основної фасадної площини (рис. 3). Композиційна побудова фасаду ґрунтується на принципі симетрії та рівнозначності архітектурних деталей. Основна композиційна вісь визначає симетричність та підпорядковує до себе другорядні домінуючі осі. На головній осі симетрії нанизані балюстрада, портал головного входу та фронтон. У порівнянні з центральною віссю симетрії, домінуючі другорядні осі підсилені і виражені шпилястим завершенням.

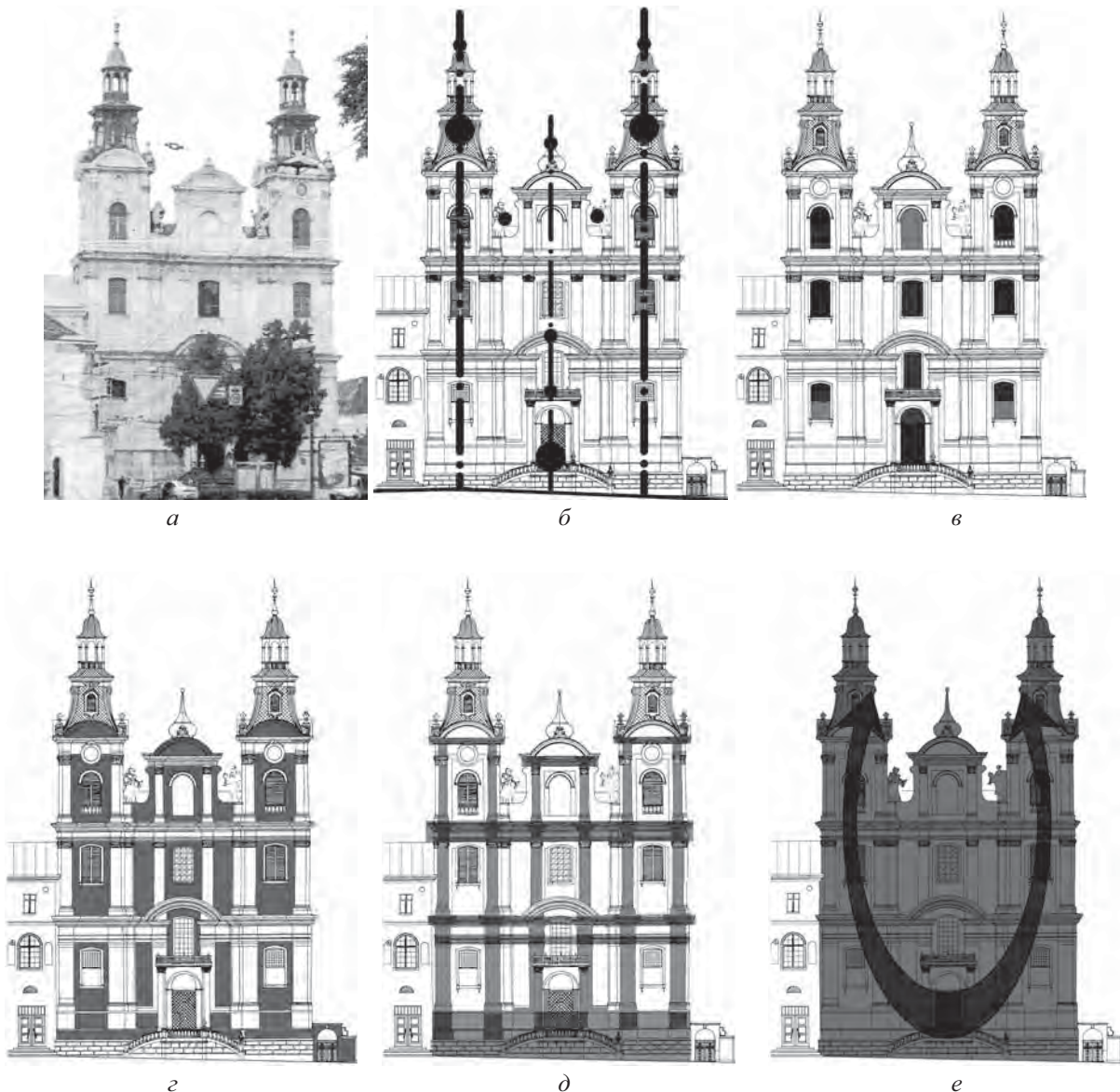

Рис. 3. Аналіз композиції головного фасаду костелу:

a – головний фасад костелу Марії Магдалени; *б* – єдність і підпорядкованість в композиції фасаду; *в* – простий ритмічний порядок та співрозмірність віконних прорізів і дверей; *г* – основні формотвірні площини – основна площина стіни, пілястри; *д* – зрівноважена композиція фасаду – зіставлення однакових за насиченістю горизонтальних і вертикальних членувань; *е* – силуетний контур; рівномірний розподіл архітектурних форм у напрямку від головного входу

Головний фасад відзначається різноманітністю форм і містить широкий спектр архітектурних деталей та прийомів архітектурної композиції. Елементи об'ємного характеру є ударними акцентами, виконаними у бароковому стилі та вираженими об'ємними скульптурними формами, шпильями та головним порталом входу з балконом. Асортимент елементів в площині стіни обмежений простими геометричними формами зі стриманою оздобою: віконні обрамлення, горизонтальні міжповерхові тяги та ін. Важливе значення надано ордерам, які у формі пілястр творять систему декоративних елементів.

Головний фасад розділений на яруси чіткими горизонталями з сильно виражених міжповерхових тяг та пілястр, які змінюються по вертикалі: на першому ярусі розташовано пілястри доричного, на другому – іонічного і на третьому – коринфського ордерів. Витончений силует веж, що завершують фасад, легкі та ажурні форми ліхтарів над ними роблять їх стрімкими й динамічними. Між вежами розкрепований фронтон, з боків якого встановлені рококові скульптури Богородиці та св. Яна – роботи С. Фесінгера. Карниз другого ярусу вигнутий плавною дугою. Ця лінія повторюється у півколі балкона на порталі та в овальній балюстраді сходів, прикрашеній чотирма вазами. На дзвіниці південної вежі збережено два дзвони, з трьох боків існують годинникові циферблати. Загальна довжина костелу становить 58 м, а ширина – 22 м.

Масштабне сприйняття фасаду обумовлене рівномірним ритмічним чергуванням осей як по вертикалі (міжповерхових тяг), так і по горизонталі (пілястр), які водночас і є сильним засобом вираження фасадної площини костелу. Спокійні ряди міжповерхових тяг формують виразні горизонтальні членування фасаду, які підсилені архітектурними формами – балконом, розкрепованими антаблементами. Система метричних закономірностей спостерігається і у повторенні стандартних елементів – вікон.

Перехід цоколя на основну площину стіни відбувається за рахунок об'єднання п'єдесталів пілястр у суцільну масивну горизонтальну тягу.

Наприкінці XV століття ділянка, на якій зараз розташований комплекс споруд костелу Марії Магдалени, знаходилася за межами міста і входила до Сикстівки. Спочатку на місці храму існував храм Страстей Божих, при якому в 1600 р. Ганна Петроконська заснувала дерев'яну каплицю на честь Марії Магдалени. Вмираючи, вона заповіла свій маєток домініканцям, які використали ці кошти для побудови мурованого костелу з монастирем. Неофіційно костел називався *“домініканки за мурами”*.

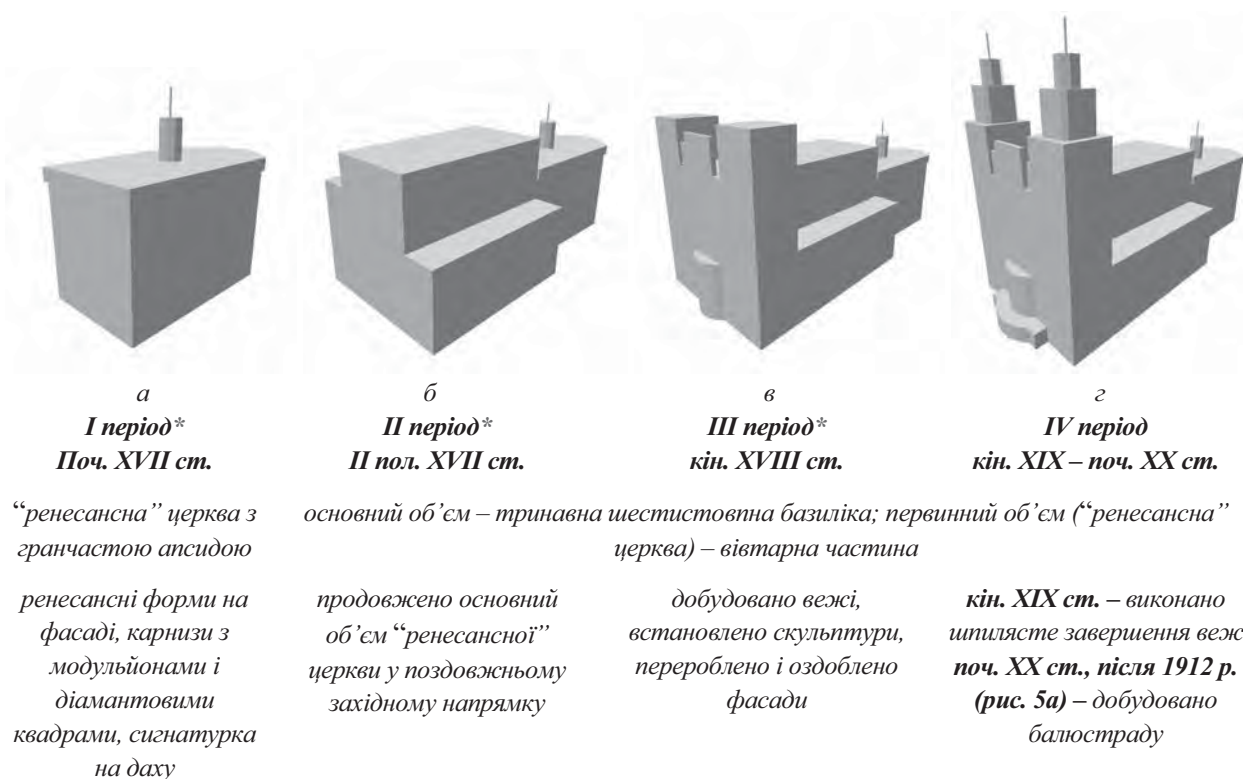
Костел Марії Магдалени зведений у 1615–1630 рр. Яном Годним та Альбертом Келаром (Г.С. Островський вважає 1635 р. датою заснування цього костелу; В.С. Вуйцик називає іншу дату – 1600 р.). Згодом у другій половині XVII століття до існуючої споруди була добудована нова, вдвічі більша, а первинна будівля стала вівтарною частиною (зустрічаємо також дату: 1753–1758 рр. [10, с. 205]).

Споруда неодноразово руйнувалась і відбудовувалась. У 1648 р. її здобули козацькі війська, а у 1672 р. – турецькі. Вже у другій половині XVII століття пожежа знищила будівлю семінарії та значну частину костелу. Збереглися лише вівтарна частина та великий ліхтар. Відбувається реконструкція костелу зі створенням великого вівтаря, який на той час має форму широко розкритого трикутника, примикає до трьох граней апсиди та сягає від підлоги до склепіння. Вівтар виконаний у ренесансному стилі. З північного боку будують семінарію, яка за традицією є дерев'яною. В північній стіні зліва від вівтаря знаходяться сходи, які вели із семінарії до каплиці і збереглися до наших часів. Портал дверей виконаний з білого каменю, декорований ренесансним різьбленням.

Споруда зазнала значних змін під час реконструкції у XVIII ст. Коли саме почались роботи, невідомо, але 1753 р. вони були припинені через нестачу коштів. Завершено перебудову у 1784 р.: перероблено фасади, добудовано бічні вежі, на верхній частині фасаду обабіч щита встановлено скульптури. Керувати будівництвом було доручено Мартину Урбаніку.

На думку Б. Януша [8, с. 15], спорудження костелу мало три періоди: спочатку було збудовано пресвітерію з гранчастою апсидою; потім у другій половині XVII століття – видовжено костел і, нарешті, у XVIII столітті він набуває сучасного вигляду (рис. 4).

Документи твердять, що художником костелу був Т. Гертнер (1750–1808 рр.), пензлю якого належать стінописи, у т. ч. “Розп’яття”, яке розміщене на східній площині центральної нави. Фрагменти автентичного живопису кінця XIX століття збереглися до наших днів.

I період*
Поч. XVII ст.

“ренесансна” церква з
гранчастою апсидою

ренесансні форми на
фасаді, карнизи з
модульйонами і
діамантовими
квадрами, сигнатурка
на даху

II період*
II пол. XVII ст.

основний об’єм – тринавна шестистовпна базиліка; первинний об’єм (“ренесансна”
церква) – вітварна частина

продовжено основний
об’єм “ренесансної”
церкви у продовжньому
західному напрямку

III період*
кін. XVIII ст.

добудовано вежі,
встановлено скульптури,
перероблено і оздоблено
фасади

IV період
кін. XIX – поч. XX ст.

кін. XIX ст. – виконано
шпильясте завершення веж
поч. XX ст., після 1912 р.
(рис. 5а) – добудовано
балюстраду

Рис. 4. Спроби теоретичної реконструкції етапів формування основних формотворчих об’ємів костелу Марії Магдалени (* за Б. Янушем)

На початку XIX століття стару вітварну частину було віддано під каплицю австрійської жіночої в’язниці. На тлі старого великого вітваря (скульптор А. Келар) у 1857 р. був встановлений головний вітвар, у деяких документах його називають “рококовим”; довший час ці два вітварі існували одночасно.

Після Секуляризаційної реформи Йосифа II 1786 р. будинок семінарії відділяється від костелу. Довший час (до 1922 р.) у монастирі була в’язниця для жінок “легкої поведінки”. Далі костел залишається в межах міста і стає приходським.

У 1870 р. вежі, які були добудовані наприкінці XVIII століття, отримали сучасне шпильясте завершення (І. Котлобулатова подає дату 1889 р., коли верхівки веж отримали барокове завершення за проектом Юліана Захарієвича). У 1880 р. розчищено площу перед костелом – був понижений рівень ґрунту: до головного входу з головним порталом влаштовано нові сходи з терасою (раніше було декілька сходинок) (рис. 5). В 1890 р. було проведено ґрунтовну реставрацію.

У 1926 р. перед збереженим старовинним стюковим вітварем встановлений новий алебастровий вітвар (замість рокового) з фігурами ангелів скульптора Я. Райхерта Тота. Згідно з документами, у результаті робіт 1929 р. з’явився стінопис в орнаментальному сецесійному стилі, збережений у старій вітварній частині, та перебудовано споруди колишнього монастиря та в’язниці. Сьогодні ці приміщення використовуються як навчальні корпуси Національного університету “Львівська політехніка”.

У 1962 р. храм був закритий, а будівля здавалася в оренду Львівській державній консерваторії і використовувалася як зал органної музики. З 1988 р. споруда функціонує як Будинок органної та камерної музики. Тут влаштований найбільший орган в Україні, який виготовлений чеською фірмою Брати Рігер у 1932 р. та модернізований у 1969 р. Пульт управління органу було виведено у

центральну наву і розташовано на спеціально зведеній дерев'яній естраді, встановлено крісла для слухачів, частина пресвітерію з вітарем відгороджена завісою.

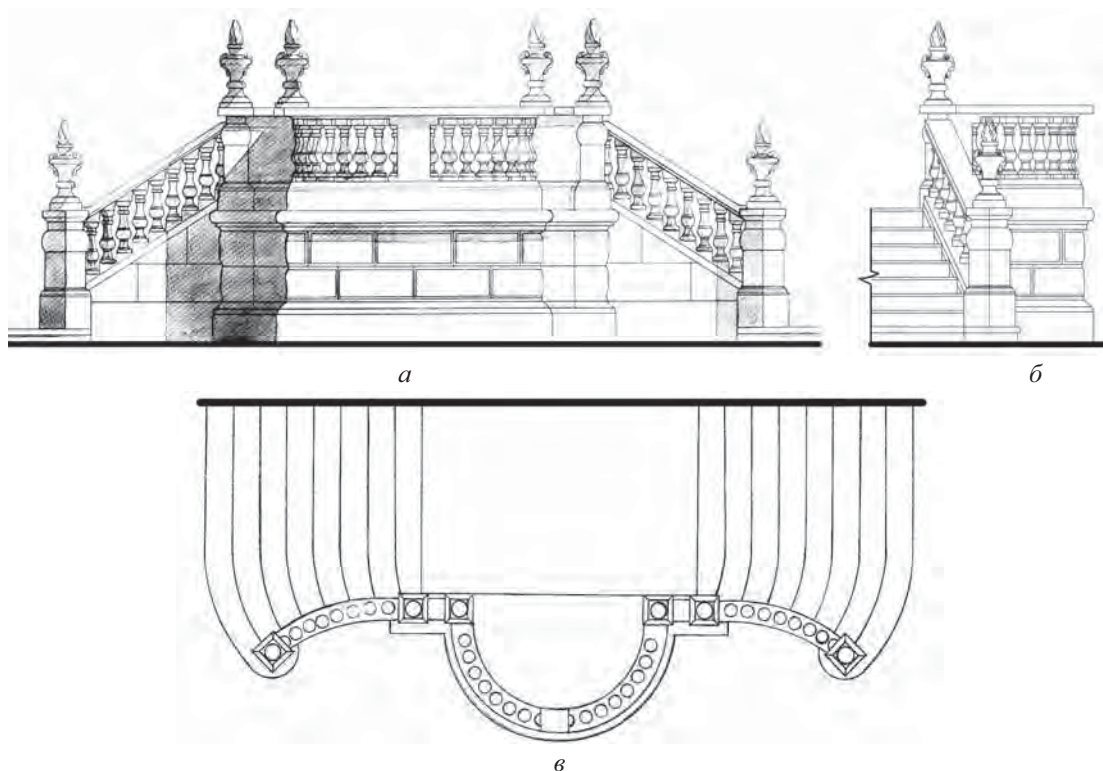

Рис. 5. Балюстрада головного входу до костелу Марії Магдалени:
а – вигляд спереду; б – вигляд збоку; в – план

Рис. 6. Зображення костелу на давніх світлинах:
а – Яворський Косьчсша Ю. Костел Св. Марії Магдалени. – Львів, бл. 1912 р. – 12×17 см. – ЛІМ, фм. 675 [10, с. 205]; б – костел Марії Магдалени у 1910–1912 рр. (ЛІМ) [11, с. 186]

Костел Марії Магдалени – одна з небагатьох сакральних споруд у Львові, під час будівництва якої були враховані закони акустики. У 1990 р. влаштовано водяне опалення залу та проведено реставраційні роботи як на фасадах, так і в інтер'єрах: зокрема оздоблено сусальним золотом елементи декорування, відновлений живопис тощо. Також проведено благоустрій території з влаштуванням підпірної стінки.

Висновки

Комплекс костелу Марії Магдалени утворює гармонійну архітектурно-просторову композицію, яка забезпечує певний порядок, закономірність у побудові архітектурних форм та у їх розташуванні: єдність та підпорядкованість елементів, простий ритмічний порядок, систему пропорцій і масштабну співрозмірність, симетрію і врівноваженість. Ці закономірності відповідають вимогам зорового сприйняття, художньої виразності та функціонального впорядкування елементів.

Об'ємно-просторова структура комплексу в процесі еволюції зазнавала кардинальних змін, які впливали як на функціональне вирішення всередині костелу, так і на формування зовнішнього силуету пам'ятки. Аналіз історії будівництва комплексу дав змогу виконати теоретичну реконструкцію етапів формування основних формотвірних об'ємів храму. В результаті численних перебудов костелу місто отримало визначну пам'ятку барочної архітектури у Львові.

Подальший напрямок дослідження

Подальше дослідження матиме на меті аналіз архітектурно-просторового вистрою інтер'єрів костелу і сприятиме заохоченню у ґрунтовному дослідженні способів вираження інших пам'яток архітектури Львова.

1. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. – Львів: Каменяр, 1987. – 175 с.
2. Історія українського мистецтва: В 6 т. Т.3: Мистецтво другої половини XVII–XVIII ст. – К.: Академія наук, 1968. – 429 с.
3. Лукомский Г.С. Стародавняя архитектура Галиции в очерках и рисунках. – ПТГ, 1915. – 127 с.
4. Овсійчук В. Архітектурні пам'ятки Львова. – Львів: Каменяр, 1969. – 171 с.
5. Островский Г.С. Львов. Архитектурно-художественные памятники XIII–XX веков – Л.: Искусство, 1975. – 208 с.
6. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich / T.5. – Warszawa: Sulimierski i Walewskij, 1904. – 960 s.
7. Orłowicz M. Ilustrowanyj przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. – 67 s.
8. Архів Західного Регіонального інституту “Укрзахідпроектреставрація”. Л-22-45. Пам'ятка архітектури XVII ст. (ох. № 345). Львівський будинок органної та камерної музики у Львові на вул. С. Бандери, у м.Львові. Попередні роботи. Фотофіксація. Реставраційне завдання. – Львів, 2008.
9. Архітектура: Короткий словник-довідник / Склав: А.П. Мардер, Ю.М. Євреїнов, О.А. Пляменицька та ін.; За заг. ред. А.П. Мардера – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.
10. Котлобулатова І. Львів на фотографії 1860–2006. – Львів: Центр Європи, 2006. – 311 с.
11. Dawna fotografia lwowska 1839–1939 / pod red. A.Żakowicz. – Lwow: Centrum Europy, 2004. – 368 с.